

СУСПІЛЬНА МОРАЛЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ПРОФІЛАКТИЧНОГО ВПЛИВУ НА ПІДЛІТКІВ-ДЕЛІНКВЕНТІВ

У статті розглядаються позиції соціально-педагогічного впливу суспільства на особистість підлітків-делінквентів щодо ролі первинного і безумовного принципу дотримання норм і правил суспільної поведінки і спрямованості їх на самостійне суспільне моральне буття.

Ключові слова: суспільна мораль, суспільна поведінка, профілактичний вплив, підлітки-делінквенти.

Динамізм соціальних процесів, що відбувається в сучасному українському суспільстві, кризова ситуація в усіх сферах суспільного життя неминуче призводять до збільшення кількості правових порушень. Криза правосвідомості є одним із тих явищ сучасної епохи, яке стає більш очевидним, коли на ньому зосереджується увага. За навіть поверховими спостереженнями суспільне життя начебто швидкоплинне, але сукупність проявів сучасної правосвідомості характеризується безсумнівною кризою політичних і правових начал.

Таким чином, особистість як абсолютна мета суспільного прогресу розглядається через суспільну мораль, через відношення такого принципу до найбільш розповсюджених формул суспільного ідеалу - демократичної, солідарної. Тож зміст суспільної моралі повинен бути регламентованим у взаємозв'язку з основною моральною нормою, якою є поняття соціалізованої особистості в її безпосередньому значенні. Однак, очевидно, що суспільство залежить від взаємодії особистостей із своєю сумою волі і моральної свідомості

на сприйняття форм суспільного життя. Крім того, очевидно, що не в цих формах з їх видозмінами і умовностями треба бачити безпосередню абсолютну суспільну мораль, а в живих і свідомих особистостях, які в своїх намаганнях до моралі впливають і на суспільство [3, с. 102].

Вважаючи суспільну мораль детермінантою профілактичного впливу на підлітків з делінквентною поведінкою, успішною запорукою здійснення моральної нормативної регуляції їх поведінки в умовах функціонування сучасного суспільства, ми вважаємо за доцільне розглянути її положення, викладені у роботах В. Бехтерева, П. Блонського, Р. Благути, Л. Виготського, О.Зверєвої, І. Козубовської, А.Леонтьєва, А. Лурія, В. Оржеховської, К.Платонова, Е. Погребняк, С.Рубінштейна, В. Синьова, М. Фіцули, що зводяться до проблемного співвідношення особистості і соціуму, соціального та індивідуального в сутності особистості та пошуків шляхів тісної взаємодії соціальних інституцій – сім'ї, школи та кримінальної міліції у справах неповнолітніх. Така взаємозалежність визначає позиції ефективного соціально-педагогічного впливу на підлітків.

Проте, не зважаючи на багатозначність поглядів щодо цієї проблеми, вона залишається актуальною й сьогодні. Нині, коли в Україні обрано курс на побудову гуманного демократичного суспільства, що передбачає культ Людини і Народу, гуманні й демократичні відносини між людьми в усіх сферах життя, питання суспільної моралі виходять на одне з перших місць. У системі суспільної моралі вирізняються пріоритетні напрямки реформування виховання в нашому суспільстві, а саме: ствердження принципів загальнолюдської моралі – правди, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності, інших добродійностей; прищеплення шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій усіх народів, що населяють Україну; виховання духовної культури особистості, створення умов для вибору нею своєї світоглядної позиції; формування глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю; визначення позицій щодо мети профілактики делінквентної

поведінки підлітків, окреслення її чіткої парадигми повернення їх до соціальної норми співіснування у соціумі.

Тому метою нашої статті є визначити позиції соціально-педагогічного впливу суспільства на особистість підлітків-делінквентів щодо ролі первинного і безумовного принципу дотримання норм і правил суспільної поведінки і спрямованості їх на самостійне суспільне моральне буття.

Розгляд соціального стану особистості підлітків з делінквентною поведінкою у всій повноті її визначень і в намаганнях широкого соціального аналізу бачиться нами так, що моральний закон розуміється не тільки як норма особистої поведінки, а й як основа загального морального життя, що пов'язує обидві сторони процесу профілактики делінквентної поведінки прагненням до повсякденної копіткої логічно завершеної системної праці з формування суспільної моралі. Тільки в таких умовах автономний закон особистісної волі сам собою стає моральною нормою спілкування, а вона сама стає основою особистого життя, тим конгломератом, що поєднує велику сукупність індивідуальних проявів. Це дозволяє констатувати, що суспільство є суттєво новою якісною формацією і воно має впливати на особистість підлітків з делінквентною поведінкою через сукупність суспільних взаємодій або окремих впливів диференційованої взаємодії. У таких умовах внутрішній світ особистості підлітка формується й існує у процесі формування та реалізації різноманітних відношень і взаємодій людини у суспільстві та групах.

Формування самосвідомості особистості підлітків з делінквентною поведінкою забезпечує їх спроможність виокремлювати у власній особистості ті аспекти, які сприятимуть виникненню нормативних проявів поведінки і які забезпечуватимуть нам поєднання соціального та індивідуального в сутності особистості підлітків-делінквентів. Прикладом може бути усвідомлення індивідом своєї моральної оцінки у суспільстві, що характеризується наявністю соціально обумовлених якостей щодо прав і обов'язків суспільного порядку та вмінь і навичок виконання обумовлених соціальним буттям моральних чинників [1, с. 19].

У процесі виховання суспільні норми мають перетворюватися у внутрішні регулятори поведінки підлітків-делінквентів. Усвідомлені і засвоєні підлітками моральні принципи набувають нових ознак саморегуляції, стають детермінантами самовдосконалення особистості підлітків, їх соціально значущими подіями.

Виховання суспільної моралі поєднане із формуванням у підлітків оцінного ставлення до дійсності, яке виявляється в актах делінквентної поведінки, однак слугує мотивацією до профілактики протиправних проявів. На основі суспільної моральної свідомості і почутті соціальної відповідальності формуються моральні звички – усталені, міцно закріплені внаслідок багаторазового повторення практичні механізми поведінки підлітків. Перетворившись на звички, норми поведінки виступають як постійний важіль всієї життєдіяльності особистості підлітків з делінквентною поведінкою.

Делінквентність тісно пов'язана з систематичними порушеннями норм поведінки, усталеними стандартами стосунків, які є програмою взаємодії для підлітка і групи, необхідною умовою створення якоїсь соціальної спільноти.

Суспільні норми моралі регламентують стосунки між людьми, дають можливість за відповідними критеріями на рівні соціального досвіду, самосвідомості, самооцінки, ціннісних орієнтацій, звичного емоційного реагування оцінити партнерів спілкування, свої і чужі вчинки, ситуацію; регулювати й контролювати свою поведінку. Ознакою сформованості такої соціальної спільноти навіть в умовах проявів делінквентної поведінки є однозначне реагування на прийняті для більшості норми поведінки. Жорстка програма вимог створює у такій соціально обумовленій групі можливість прогнозувати ту чи іншу форму поведінки у відповідній ситуації з боку всіх її учасників.

Суспільні моральні норми поведінки підлітка з делінквентною поведінкою формуються і виховуються як керовано, так і стихійно. Для них ці норми

стають окресленим зразком поведінки, що регулює її зміст, можливі варіації і кордони можливих відхилень. Ідентифікація особистості підлітків з делінквентною поведінкою у спільноті визначається тим, які соціальні норми приймаються, а які ні. Визначені за такими ознаками показники поведінки зрозумілі кожному соціальному педагогу, бо вони знаходяться на поверхні соціального буття, соціального простору. Серед завдань науки про делінквентність: чому підлітки у взаємодії з суспільством відходять від суспільних моральних норм і де зона ризиків стає найкритичнішою [2, с. 55].

Делінквентна поведінка у будь-якому віці проявляється в порушенні норм моралі, а найчастіше і права, традиційно пов'язується з невихованістю, егоїстичною спрямованістю особистості, своєрідністю структури потребово – мотиваційної сфери, з дефектами моральної свідомості, особливостями характеру особистості підлітків з делінквентною поведінкою. Однак, кримінологи часто делінквентну поведінку пов'язують не тільки з неправильним розвитком особистості, а й з впливом неблагоннадійної ситуації, у якій опинився підліток. Так з'являється ситуація, що провокує підлітка на делінквентний вчинок і безпосередньо стимулює його. Неправильний розвиток особистості в значній мірі визначається недоліками виховання. Саме вони, на думку А.Макаренка свідчать про те, що кожний підліток мав у своєму житті недоліки виховання, які призводили до формування негативних властивостей особистості, що визначають можливість порушень суспільних моральних норм поведінки, сприяють здійсненню аморальних ненормативних дій, обумовлюють важковиховуваність, оскільки ієрархія мотивів поведінки підлітків не відповідає прийнятим у суспільстві суспільним моральним принципам. Як стверджувала Б.Зейгарник, ієрархія мотивів є відносно усталеним утворенням і забезпечує відповідну стійкість всієї особистості, її інтересів, цінностей, позицій. Вона вважала, що в відповідних формах поведінки, в тому числі і ненормативних, відбувається становлення потребово-мотиваційного блоку особистості, в якому потреба і породжується нею мета

не усвідомлюються, але за таких умов у свідомості чітко проектується мотив діяльності. Таке нове співвідношення мети, потреби і мотиву означає руйнацію старого стереотипу у вигляді формування імпульсивності замість складної організації цілеспрямованої вольової діяльності і поведінки. Зникають віддалені мотиви, тяга породжує безпосередні поведінкові реакції. Мотив губить свою смислоутворюючу функцію, а виконує тільки функцію збуджувальну [5, с. 29].

Дослідження нами концепції особистості як системи стосунків спонукає до її аналізу, де ядро - цілісна організація суб'єктно-оцінкових відношень до дійсності. Тоді для гармонізації особистості треба орієнтуватися тільки на систему взаємних задоволень обох сторін процесу виховання на всіх етапах спілкування з підлітками. Так інтеріоризований досвід стосунків між учасниками профілактичного впливу сприятиме виникненню поведінки відповідного соціального оточення, своєрідного соціального простору, стане власною програмою поведінки як «внутрішнє соціальне», такі стосунки часто спостерігаються в неформальних молодіжних об'єднаннях. Вони демонструють, що таке спілкування визначає самопочуття, суб'єктивні переживання особистості, особливості сприйняття ситуації, стереотип поведінки, структуру взаємодії в залежності від усвідомлення її важливості і потреби.

Так, негативна з точки зору суспільної моралі і закону діяльність підлітків, спрямована на самоствердження через позитивний емоційний компонент, створює готовність до її повторення, всупереч знанням суспільних моральних норм і розумінню аморальності поведінки. Таким чином, система стосунків, соціальний досвід підлітка виконує цілу низку функцій, що визначають його поведінку в суспільстві. Найважливіші з них – регулююча, оцінкова, вибіркова. По мірі засвоєння і тренування цих функцій складається найбільш стійка форма поведінки, яку можна вважати характером [4, с. 25].

Виходячи з цих теоретичних положень, можна вважати, що для вирішення питання про причини і умови виникнення делінквентності найсерйознішу увагу слід звернути на дослідження структури особистості. Аналіз процесу формування особистості дозволить нам прослідкувати індивідуальні причини розвитку егоїстичної спрямованості, дизгармонії поведінки, визначити основні форми захисту і підтримки підлітків у системі суспільної моральної норми. Важливо систематизувати все пережите підлітком від початків до з'яви делінквентності. Лише такий підхід може досконало і перспективно здійснювати профілактичний вплив на тих, хто суб'єктивно важкий для педагогів і суспільства, для тих, у кого перспективи розвитку потребово-мотиваційної сфери, характеру особистості суттєво розходяться з вимогами суспільства.

А.Макаренко, В.Сухомлинський поклали початок своєрідному переносу педагогічних знань, методів і прийомів спілкування з підлітками-делінквентами та організації їх діяльності в умовах лікувальних закладів. Їх ідеями живе так звана лікувальна педагогіка, покликана коригувати поведінку дітей в лікувальних закладах. Великі педагоги стверджували важливу ідею психотерапевтичного впливу правильно організованих стосунків в шкільному колективі. Відновити ці ідеї, здійснити індивідуальний підхід до підлітків-делінквентів – значить суттєво знизити прояви делінквентної поведінки підлітків і злочинності серед них.

Таким чином, суспільна мораль є детермінантою профілактичного впливу на підлітків з делінквентною поведінкою за наступних умов: створення найважливішого засобу профілактики делінквентної поведінки як чинника серйозного реформування соціальних стосунків з підлітками та підвищення культури соціально – педагогічного впливу на них; недопустимості психічної травматизації підлітків і її протилежності – безмежного, бездумного заласкування, емоційно – позитивного заохочення; забезпечення своєчасної соціальної підтримки, розуміння їх психічних новоутворень у прагненні до

соціально значимої активності, ствердження себе у соціально значущих справах; створення системи підліткового наркологічного і антиалкогольного контролю, яка зможе виступати чинником профілактики делінквентної поведінки.

Стаття не претендує на вичерпний і всебічний розгляд складної багатогранної проблеми суспільної моралі як детермінанти профілактичного впливу на підлітків-делінквентів. Однак, сьогодні потребує спеціального аналізу стан суспільної моралі в Україні, дослідження її сутнісних характеристик профілактичного впливу на досліджувану категорію підлітків. До перспективних напрямів дослідження можна віднести ініціювання особистісного зростання в моральній поведінці підлітків та формування їх суспільного ідеалу.

Література:

1. Алексєєва В.О. Технології соціальної роботи з дезадаптованими дітьми та молоддю/ Валентина Алексєєва, Лілія Костриця. – К.: Шк. світ, 2009. – 120 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).
2. Моїсеєнко К. Професійна діяльність соціального педагога: метод. посіб./ К. Моїсеєнко. – К.: Шк. світ, 2009. – 120 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).
3. Новгородцев П.И. Об общественном идеале. – Москва, изд. «Пресса».1991. – 638 с.
4. Паторій Я.І. Особливості ціннісно-мотиваційної сфери студентів// Практична психологія та соціальна робота. – 2002. - № 2. – С.25.
5. Подтикан І.В. Особливості формування мотиваційної сфери особистості // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. - № 9. – С.29.

ОБЩЕСТВЕННАЯ МОРАЛЬ КАК ДЕТЕРМИНАНТА ПРОФИЛАКТИЧЕСКОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ПОДРОСТКОВ-ДЕЛИНКВЕНТОВ

В статье рассматриваются позиции социально-педагогического влияния общества на личность подростков-делинквентов по поводу роли первичного и безусловного принципа соблюдения норм и правил общественного поведения и направленности их на самостоятельное общественное моральное бытие.

Ключевые слова: общественная мораль, общественное поведение, профилактическое влияние, подростки-делинквенты.

PUBLIC MORALITY AS DETERMINANT OF PREVENTIVE INFLUENCE ON ADOLESCENT-DELINQUENCY

The article deals with a social and educational impact of society on the individual adolescent delinquent on the role of primary and unconditional principle of respect for the norms and rules of social behavior and focus on their self-social moral being.

Key words: public morality, social behavior, preventive effect, teenaged delinquent.